

הכלה – מרכיב מטריד בהתנהגות הביטחונית של ישראל

פרופ' אפרים ענבר ותא"ל (מיל') מנחם (מנה) בכרך

פרופ' אפרים ענבר הוא נשיא מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS) וראש התוכנית לאסטרטגיה, דיפלומטיה וביטחון במרכז שלם. תא"ל (מיל') מנחם (מנה) בכרך הוא תלמיד לתואר שלישי באוניברסיטת בראילן.

תקציר

בשלושת העשורים האחרונים הפכה ההכלה למרכיב חשוב בהתנהגות הביטחונית של ישראל. הסיבות לנטייה להכלה הן מגוונות: שיקולים של מדיניות חוץ, שיקולי פנים ורצון להימנע משליטה על אוכלוסיה עוינת, לצד התפתחות של יכולות טכנולוגיות נגד אש תלולת מסלול מול יכולות היריב לפגוע בעורף. גם שינויים בקצונה של צה"ל ובתפיסת המלחמה משפיעים על העדפת ההכלה. אבל ההכלה מאפשרת ליריב זמן להתחמש ומכרסמת בהרתעה. מדיניות האיפוק גם מנרמלת את השימוש בכוח על ידי יריביה של ישראל ומאפשרת הגדלת כמות של אלימות לאורך זמן.

מבוא

תפיסת הביטחון של ישראל מבוססת כידוע על שלושה מרכיבים: הרתעה, התרעה והכרעה. אלה נועדו בעיקר להתמודדות של מדינת ישראל עם איום קיומי מצד צבאות מדינות ערב. ישראל התמודדה עם תרחישי פלישה של הצבאות הסובבים אותה (מצרים, סוריה, ירדן, עיראק ולבנון) החל מקום המדינה, ובמקביל היא התמודדה עם דפוס של הסתננויות ופיגועים על ידי ארגונים שונים של מחבלים.

ההכרעה הישראלית הייתה תמיד צבאית ולא מדינית. מובן היה שאין ביכולתה של ישראל להכריע את יריביה בדרך שבה הביסה ארה"ב את גרמניה ויפן בסוף מלחמת העולם השנייה, לאחר שכבשה אותן והנדסה את המערכת הפוליטית שלהן. לפי התפיסה הישראלית נועדה ההכרעה להשיג את השמדת כוחות היריב, את שיתוק יכולתו להזיק לישראל לתקופה ממושכת ואת חידוש ההרתעה. התנהגות כוחנית נחשבת תורמת לתיחזוק ההרתעה מול מדינות וארגוני מחבלים למיניהם.

החל ממלחמת לבנון השנייה בשנת 2006, נוסף מרכיב רביעי – התגוננות, בעיקר מאש תלולת מסלול. אפשר לזהות גם מרכיב חמישי שדבק בו הכינוי "דוקטרינת בגין", והוא מניעה של איום אסטרטגי כגון חיסול הכורים הגרעיניים בעיראק ב-1981 ובסוריה ב-2007 (מתניה ובכרך, פברואר 2023). גם ההסתמכות על הקשרים עם ארה"ב ועל מרכיבי העליונות הטכנולוגית של ישראל ממלאים בין היתר תפקיד גובר במסמך "אסטרטגיית צה"ל" (אתר צה"ל, 2015). באופן כללי, ההתייחסויות הישראליות לסוגיות של ביטחון לאומי מדגישות יוזמה ושימוש בכוח צבאי. ואכן, ישראל לא היססה להסלים את העימות הצבאי כדי לדחות עד כמה שאפשר את סבב האלימות הבא או להביא לסיומו. ישראל הגיבה להתקפות על שטחה ואזרחיה בפעולות תגמול מעבר לגבול. בהתאם לתפיסת הביטחון שלה, היא אף יצאה למערכה כוללת במבצע סיני ב-1956 בעידודה של צרפת, בעלת בריתה אז, ובמלחמת ששת הימים ב-1967. בשנים האחרונות ניהלה ישראל "מערכה בין-מערכות" (מב"מ), המאופיינת ביוזמה התקפית של חיל האוויר בעיקר, ומנסה למנוע התבססות איראנית בסוריה והעברת טכנולוגיות שוברות שוויון לחזבאללה (Lifshitz & Sery-Levy, 2022). ב-2023, לאחר שחמאס פלש לעוטף עזה וביצע מעשי זוועה, יצאה ישראל למלחמת "חרבות ברזל" כדי לחסל את יכולותיו הצבאיות.

התנהגות הביטחונית של ישראל לאורך העשורים האחרונים משקפת גם מרכיב שאינו מוזכר בדרך כלל בתפיסת הביטחון הלאומית. דווקא כשישראל הפכה למעצמה אזורית שאין בכוחה של שום מדינה שכנה להביסה תבוסה צבאית, היא הרבתה לנהוג באיפוק ולהכיל התגרויות כוחניות נגדה. "הכלה" פירושה איפוק, יכולת לספוג אלימות ולהימנע מהסלמה. מרכיב ה"הכלה" היה קיים תמיד בהתנהגות הביטחונית של ישראל. תגובה צבאית ישראלית להתגרויות אף פעם לא הייתה אוטומטית והייתה תלויה בהקשרים פוליטיים, בהתאם לאמרתו הידועה של ראש הממשלה לוי אשכול: "הפנקס פתוח והיד רושמת". עם זאת, הכלה הייתה פחות נפוצה בעבר.

מאמר זה מסביר את הסיבות המרכזיות להעדפת ההכלה בעשורים האחרונים על פני הסלמה ונסיגנות להכרעה. חלקו הראשון של המאמר סוקר מספר אירועי הכלה של ישראל בתקופה זאת, והחלק השני מונה סיבות אפשריות להיגיון שמאחורי ההחלטות השונות להעדפת ההכלה על פני הנטייה הראשונית להסלמה ולהכרעה. התופעה דורשת הסבר כי היא נרחבת, ויש סימנים לכך שיש לה השפעה שלילית על כושר ההרתעה של מדינת ישראל. כשל ההרתעה האחרון לאחר תקופת הכלה ממושכת הוא התקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023. מלחמת "חרבות ברזל" בעזה היא אולי תחילת היפוך המגמה וחזרה ליסודות תפיסת הביטחון המקורית של צה"ל שלאחר קום המדינה.

אירועי הכלה בעבר

דוגמה נודעת להכלה ישראלית היא היעדר התגובה לירי הטילים מעיראק בחורף 1991. באותם חודשים שיגר צבא עיראק שלושים ותשעה טילי סקאד לעבר ישראל, ואלה גרמו לנזק ברכוש ולפגיעה בנפש. בעקבות לחץ אמריקני להימנע מתגובה צבאית (כדי לא לערער את הקואליציה, שהשתלבו בה גם כוחות צבא ממדינות ערב), ישראל הבליגה ולא תקפה מטרות בעיראק. הרמטכ"ל דאז, רא"ל דן שומרון, הציע איפוק (בניגוד לקולות אחרים בצה"ל ובממשלה), וזה הועיל לראש הממשלה דאז, יצחק שמיר, לאמץ מדיניות של הבלגה. עם זאת, שמיר הודה שההחלטה "לשמור על איפוק לנוכח הפרובוקציה העיראקית הבוטה והתוקפנית" הייתה מהמשימות הקשות ביותר שקיבל על עצמו בחייו (שמיר, 1994, עמ' 263).

גם שתי מלחמות לבנון, הראשונה ב-1982 והשנייה בשנת 2006, אירעו רק לאחר מספר רב של פיגועים נגד אזרחים, חטיפות חיילים וירי רקטות מלבנון לעבר מדינת ישראל. ממשלת ישראל החליטה בשישה ביוני 1982 לצאת למערכה נרחבת ולפלוש ללבנון כדי להרחיק את מקורות הירי (היו גם סיבות חשובות נוספות, כמו ניסיון להחליש את אש"ף ולשנות את המציאות הפוליטית בלבנון).

הזירה הלבנונית אכן מספקת אירועי הכלה ישראלית למכביר. בשנת אלפיים לדוגמה, לאחר ירי קטיושות על ישראל איים שר החוץ דאז, דוד לוי, ש"אדמת לבנון תבער בלהבות... אינטרסים חיוניים ללבנון יעלו בלהבות ותידרשנה שנים רבות לשקם את הנזקים" (שירות גלובס, 2000). ידועה גם האמרה של ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, אהוד ברק, מייד לאחר הנסיגה החד-צדדית מלבנון במאי 2000: "אם תיפול שיערה משערות ראשם של מי מחיילינו, אדמת לבנון תבער". אבל באוקטובר באותה שנה חטפו אנשי חזבאללה שלושה חיילי צה"ל והרגו אותם, וצה"ל לא הגיב במתקפה כוללת אלא נקודתית. ברק סיכם בישיבת הממשלה מיום תשעה באוקטובר: "...אנו שומרים לעצמנו את זכות התגובה בעיתוי שנמצא לנכון..." (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 42).

נוסחה זאת, בתוספת איומים של ראשי המדינה, היו תדיר התגובה של ישראל להתגרריות של חזבאללה. לאחר ניסיון החטיפה, שסוכל, בעיגור בנובמבר 2005, התקיימה התייעצות עם ראש הממשלה אריאל שרון ושר הביטחון שאול מופז, והיא שפכה אור על התפיסות שרווחו בנוגע להתמודדות מול חזבאללה. המלצת הרמטכ"ל רא"ל דן חלוץ, שהתקבלה על ידי הדרג המדיני, הייתה: "לעת הזאת, ההמלצה היא להכיל את האירוע" (שם, עמ' 60).

תגובות צה"ל היו מוגבלות ביותר במטרה ברורה למנוע הסלמה בגזרה. דו"ח וינוגרד מעיד: "חרף האיומים המפורשים והחד-משמעיים, הרי שמאז הנסיגה בשנת אלפיים הגיבה ישראל להתקפות חזבאללה תגובה מקומית ומדודה במטרה להכיל כל אירוע ולהביא לסיומו מהר ככל האפשר. היקף התגובה התרחב במשהו במהלך השנים, אך עקרון ההכלה נשמר בקפדנות" (שם, עמ' 45). מדיניות ההכלה לא שונתה כאמור, גם לאחר ניסיון החטיפה הכושל בכפר עיגור בנובמבר 2005. מדיניות הכלה זו בגזרת לבנון המשיכה גם כאשר נורו פגזים ליישובי הצפון וגרמו לאבדות בנפש של אזרחים וילדים, וגם כאשר הלבנונים התחילו במיזם הטיה של נהר הוואזאני כדי למנוע זרימת מים אל נחל החצבאני (יובל של הירדן).

על פי דו"ח וינוגרד, למרות ביקורת של מפקדים בצה"ל על מדיניות ההכלה, לא היה "ניסיון ממשי של מפקדים בכירים בצבא לערער בפני הדרג המדיני על מדיניות ההכלה. גם לא נמצא מסמך מתכלל, המנתח באופן שיטתי ובראייה ארוכת טווח את היתרונות והחסרונות של מדיניות ההכלה לעומת חלופות אחרות והמציע לדרג המדיני לנהל דיון מסודר בסוגיה זו" (שם, עמ' 47). נראה שמדיניות ההכלה התקבעה כתפיסה הנכונה שיש לפעול על פיה, בשל העדפת הדרג המדיני ותוך הסתגלות של מפקדי צה"ל להלך מחשבה זה.

ב-12 ביולי 2006 פתחו עשרות מחבלים של חזבאללה בהתקפה מתואמת בחסות הפגזה ארטילרית כבדה על צפון הגליל. הם הרגו שלושה חיילים, פצעו שלושה נוספים באורח קשה וחטפו שני חיילי

סיוור. רק לאחר מכות כואבות אלו יצאה ישראל למבצע שְׁכונה אחר כך "מלחמת לבנון השנייה". גם כאשר חזבאללה שיגר כלי טיס בלתי מאוישים לעבר אסדת הקידוח כריש (ביולי 2022) ולעבר צפון מדינת ישראל, הכילה ישראל התגרריות אלו. ממשלת ישראל בראשות יאיר לפיד אף חתמה על הסכם הגבול הימי עם לבנון ב-27 באוקטובר 2022 בצל איומי מלחמה של חזבאללה תוך ויתור על כל התביעות הטריטוריאליות הישראליות. ב-2023 התרבו ההתגרריות של חזבאללה: ירי טילי נ"ט (נגד טנקים) על גדר הגבול, פירוק ציוד מהגדר, ירי טילים על ישראל, שיגור חריג של מטען רב-עוצמה על ציר תנועה אזרחי במרכז מדינת ישראל וסיוורים של כוחות חזבאללה לאורך הגבול בניגוד להחלטה 1701 משנת 2006 של מועצת הביטחון. כל אלה לא הביאו לתגובה ישראלית ממשית.

האמירה המפורסמת ביותר שמגבה את ההכלה הישראלית, נאמרה בהתייחסותו של שרון לביקורת על מדיניות ההבלגה של ישראל כלפי הפיגועים במסע הטרור הפלסטיני, שהחל בסתיו בשנת אלפיים (מסע המוכר כאינתיפדה השנייה וכלל לא היה התקוממות עממית). בדבריו בשלושה ביוני 2001 הדגיש שרון כי "גם איפוק הוא מרכיב של כוח" (וואלה, 2001).

מתחילת גל הטרור הזה ועד תחילת שנת 2002 היו כמעט שבעת אלפים פיגועים, ונהרגו בהם מאתיים ארבעים וארבעה ישראלים ומאות רבות נפצעו. ישראל נהגה באיפוק רב, משום שראתה ברשות הפלסטינית שותפה לשלום ובשל תגובתה האוטומטית של הקהילה הבינלאומית, שקראה לאיפוק. נדרש זמן לעבור ממצב של שיתוף פעולה ביטחוני עם הפלסטינים להכרה בכך שיש עימות אלים עימם.

הזרז לסיום מדיניות ההכלה היה סדרת פיגועים, שבה נהרגו 135 ישראלים תוך כשישה שבועות, וששיאה היה הרג של עוד שלושים ישראלים בפיגוע במלון פארק ב-27 במרץ 2002. בעקבות זאת יצא צה"ל למבצע "חומת מגן", ובמסגרתו פלש למרבית הערים הגדולות שבשליטת הרשות הפלסטינית וניקה את השטח ממחבלים. מבצע הכרעה זה והעבודה הממושכת של צה"ל ושל השב"כ לאחריו יצרו מציאות ביטחונית חדשה, נסבלת יותר.

עזה היא זירה נוספת שבה גילתה ישראל הכלה למשך תקופה ארוכה. ירי רקטות ופצצות מרגמה, שיגור בלוני נפץ, עפיפוני תבערה ורחפני תקיפה וחפירה בלתי פוסקת של מנהרות תקיפה מרצועת עזה לכיוון ישראל ללא תגובה מיידית ורחבה, הם דוגמה להכלה על ידי ממשלות ישראל בהימנעותן מפתיחה במערכה צבאית, שתכריע את חמאס בעזה ותשים קץ למצב הזה. זאת למרות הכרזה חגיגית של ראש הממשלה אריאל שרון ב-31 באוגוסט 2003: "אשקלון לא תהפוך לקו חזית, לא אשקלון ולא מקומות אחרים..." (ערוץ 7, 2003).

רק לאחר ירי טילים נרחב ופגיעה באזרחים ובשגרת החיים בישראל הורתה ממשלת ישראל לצה"ל לצאת לכמה מבצעים קרקעיים. אולם צה"ל לא יצא למלחמה כוללת על מנת לשים קץ לפעילויות העוינות מצד חמאס ולהביא לסיום שלטונו בעזה. במשך הזמן הגדיל חמאס את טווח הטילים וגם את גודל ראשי הנפץ שלהם, וישראלים רבים יותר נמצאו בסכנת חיים. הטילים מעזה איימו על מאות אלפי ישראלים וגם על מתקנים אסטרטגיים, אך ישראל הכילה את המציאות הזו. רק במקרים שבהם לא יכלה עוד ישראל להבליג על תקיפות נגדה, היא יצאה למערכות צבאיות נרחבות או מוגבלות. ראש הממשלה אהוד אולמרט ביטא בבירור את התחושה הציבורית, שגדשה הסאה ושכמות האירועים אכן הגיעה לרמה בלתי נסבלת, כשאמר ב-17 ביולי 2006 בנאומו בכנסת לאחר היציאה למלחמת לבנון השנייה: "יש רגעים בחייה של אומה שבהם היא חייבת להביט אל המציאות נכוחה ולומר 'עד כאן'. ואני אומר לכולם – עד כאן. ישראל לא תהיה בת ערובה. לא של כנופיות טרור, לא של רשות טרור, וגם לא של אף מדינה ריבונית" (מרסיאנו, 2006). כך קרה גם לאחר שבעה באוקטובר 2023. כיבוש יישובים יהודיים, שלא קרה כמותו מאז מלחמת העצמאות, כשהוא מלווה במעשי זוועה, ב-1200 הרוגים ובכ-230 חטופים ישראלים, לא הותיר ברירה לממשלת ישראל אלא לצאת למלחמה שתכליתה להרוס את התשתית הצבאית של חמאס.

הסיבות לאימוץ ההכלה על ידי ממשלות ישראל וצה"ל

מדוע ההכלה הפכה לחלופה מועדפת דווקא בעת עליונות צבאית ברורה של ישראל על אויביה? כאשר בוחנים את מכלול השיקולים המקומיים והגאופוליטיים אפשר להצביע על מספר סיבות המסבירות את הבחירה של ישראל במדיניות שמרכיב ההכלה בולט בה מאוד.

1. לישראל, כמדינות קטנות אחרות במערכת הבינלאומית, אין תמיד החופש לפעול בגלוי בכל האמצעים הצבאיים העומדים לרשותה. התמיכה של בעלת הברית האמריקנית בשימוש בכוח חשובה לה במיוחד. ישראל לא יצאה למלחמה ב-1967 עד שהגיעה למסקנה שארה"ב אינה מתנגדת למהלך ישראלי כזה. ב-1973 ישראל נמנעה ממכה אווירית מקדימה בגלל ההתנגדות האמריקנית.

ההוראה לצאת למלחמת לבנון הראשונה ב־1982 התקבלה לאחר שמקבלי ההחלטות בירושלים הבינו שוויינגטון נותנת להם "אור צהוב מהבהב" (כחלק מן המערכה שניהל אז ממשל רייגן באמצעות שליחים נגד גורמים פרו־סובייטיים בזירה העולמית והאזורית).

ניסיון של מהלך צבאי בעל אופי הכרעתי אף נמנע בעזה בעקבות התנגדות אמריקנית. שרון הודיע לאמריקנים באפריל 2001, שירי על שדרות הוא חציית כל הקווים האדומים, והורה לצה"ל לבתר את הרצועה לשלושה חלקים במטרה מוצהרת של "ביעור המרגמות" והרחקת טווח הרקטות. לחץ אמריקני הביא לנסיגת כוחות ישראל תוך 24 שעות, לאחר שמפקד אוגדת עזה, לימים האלוף יאיר נוה, הודיע שצה"ל יישאר בעזה גם חודשים אם יידרש לכך (זרחין ומועלם, 2011).

אפילו במבצעים קצרים מתגלית התלות בארה"ב. במבצע "שומר חומות" לדוגמה, שנערך במאי 2021 נגד חמאס בעזה, נעשה שימוש רב במערכת "כיפת ברזל" על מנת ליירט את הטילים והרקטות שירה חמאס. ההידלדלות הרבה במצבת הטילים המיירטים של מערכת זו אילצה את ישראל לפנות לארצות הברית בבקשה דחופה למלא את החסר (והיא נענתה לכך בסופו של דבר עם תמיכה רחבה מאוד בקונגרס).

במלחמת "חרבות ברזל" התגלתה לכול התלות הישראלית באספקת תחמושת ומערכות נשק לסוגיו מארה"ב. תלות זו שמשה את וויינגטון להשפיע על ניהול המלחמה ועל קביעת אופי הלחץ הצבאי. היקף הסיוע ההומניטרי לעזה ואספקת הדלק, שמגיעים ברובם לחמאס, הם תוצאה של לחץ אמריקני. מדינאים וגנרלים אמריקנים משתתפים בדיונים של הקבינט הישראלי וגם של הצבא – תופעה ללא תקדים.

קיום "שעון פוליטי" בעת שימוש בכוח, כלומר, הבנה בין־לאומית לפעילות צבאית ישראלית, אינו תופעה חדשה. ממשלות ישראל והצמרת הביטחונית בארץ חשבו שמדיניות הכלה, שבה ישראל סופגת אש ואבדות, היא כלי לבניית לגיטימציה בחו"ל ובארץ לפעילות צבאית ישראלית בשלב מאוחר יותר, והיא מאריכה את משך "השעון הפוליטי". חשיבותו של ממד הלגיטימציה גדלה במלחמות המשודרות בערוצי תקשורת רבים (יעלון, 2008, עמ' 2–141). כבעבר, יש לא אחת קשר בין הדם הישראלי שנשפך ומידת ההרס והמצוקה בתוך המדינה לבין ההבנה הנוצרת בחו"ל לתגובה צבאית ישראלית.

גם הקשב הבין־לאומי לנעשה בזירה הישראלית־ערבית משפיע במידה רבה על חופש הפעולה הישראלי. לסכסוך של הפלסטינים עם היהודים יש ככל הנראה תהודה רבה מאוד. אם תשומת הלב של התקשורת הבינלאומית מוסטת אל משבר מחוץ למזרח התיכון, יש לישראל חופש פעולה רחב יותר. בנסיבות כאלה היא יכולה לנצל את חלון ההזדמנויות לפעול צבאית בנחרצות, ולו זמנית.

2. ההחלטה ליזום מלחמה או מבצע צבאי נרחב אינה קלה עבור כל ממשלה ובייחוד במצבים של מתח פוליטי פנימי. חומרת האיום על העורף מעמיקה את הדילמות. צבירת משאבי לגיטימציה לשימוש בכוח היא הכרחית, כדי להצדיק את המחירים של המלחמה או של המבצע הצבאי, גם אם הם מסתיימים בהצלחה. תקופת הכלה משמשת גם לצורך זה של בניית תמיכה מבית לפעילות צבאית.

כמו כן, האפשרות לכישלון בפעילות צבאית יזומה מרחפת תמיד על מקבלי החלטות, והיא שיקול שמעלה את ערך ההכלה. אף מנהיג אינו רוצה להסתכן ולהיות מזוהה עם מלחמה שאינה מוצלחת. מלחמה כזו יוצרת בעיה פוליטית גדולה ועלולה להפיל ממשלה. גולדה מאיר נאלצה להתפטר ב־1974. התמיכה העממית בראש הממשלה אהוד אולמט ירדה מאוד, לאחר שהתגלו ליקויים משמעותיים בניהול הלחימה בלבנון ב־2006. גם הרתיעה רבת השנים של ראש הממשלה בנימין נתניהו משימוש בכוח צבאי מוכרת, ומקורה גם הוא בסיבות פוליטיות.

חווית "הבוץ הלבנוני" בעקבות הפלישה הישראלית ללבנון ב־1982 הייתה אחת הסיבות למדיניות ההכלה בלבנון לאחר הנסיגה החד־צדדית במאי של שנת אלפיים (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 45). ועדת וינוגרד ציינה, ש"לממשלה היה גם עניין מובהק שלא לחשוף את האוכלוסייה האזרחית בצפון לירי רקטות. מצב המיגון היה ידוע למקבלי ההחלטות, כמו גם ההיערכות החלקית, בלשון המעטה, של המערכות האזרחיות למיניהן, נוכח אפשרות של הסלמה ואש. יתר על כן, מנגד ניצב השגשוג הכלכלי של יישובי הצפון, שמצא גם ביטוי סמלי אך משכנע בדמות 'הצימרים המלאים' שבהם נפשו תושבי ישראל" (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 45).

גם החשש מנפגעים הפך לפן חשוב בשיקולי הדרג המדיני אם להכיל התגריוות או להיכנס לשטח האויב על מנת להסיר את האיומים. אומנם החברה הישראלית רגישה לאבדות פחות מכפי שהדרג המדיני והצבאי מעריכים (שוקר, 2022), אבל האמונה שהרגישות קיימת מדריכה את צעדיהם של מנהיגי המדינה והצבא. ראשיתו של חשש זה במחזה "מלכת האמבטיה", שהוצג בזמן מלחמת

ההתשה, והמשכו לאחר פרוץ מלחמת לבנון הראשונה. בשנת 1983, לאחר שצה"ל שהה כבר כמעט שנה בלבנון וספג כחמש מאות אבדות עד אז, הוקמה תנועת "הורים נגד שתיקה" במטרה להחזיר את צה"ל מלבנון ארצה, בגלל הימשכות המלחמה ללא תוחלת נראית ובגלל האבדות המצטברות. תנועה זאת הייתה ההשראה לתנועה נוספת, שקמה אחרי מספר שנים בעקבות אסון המסוקים בפברואר 1997 (ושנהרגו בו 73 חיילים עת התנגשו שני מסוקים באוויר בדרכם ללבנון), והיא "תנועת ארבע אימהות" (מדפיסבן דור, 2021). הקושי להצדיק אבדות במלחמה שמטרותיה אינן בהסכמה לאומית רחבה או שאינן נראות בנות השגה נכון בישראל וגם במקומות אחרים (Gelpi, Feaver & Reifler, 2009).

הפעילות של "תנועת ארבע אימהות" סייעה לראש הממשלה דאז, אהוד ברק, להחליט על הוצאת צה"ל מרצועת הביטחון בלבנון במאי של שנת אלפיים. שתי תנועות אלו, שסחפו רבים מהציבור במדינת ישראל, הגדילו ללא ספק את המודעות והרגישות לאבדות של צה"ל. קובעי המדיניות בממשלת ישראל, ואף מפקדים בכירים בצה"ל, החלו לשקול ביתר שאת את רגישות הציבור לאבדות, בבואם לקבל החלטה הנוגעת לפעולה צבאית הכרוכה בכניסה קרקעית ליעדי אויב (סיבוני ובזק, 2021). רב אלוף משה (בוגי) יעלון מזכיר את ההיסוסים בצה"ל לקראת מבצע "חומת מגן" (אפריל 2002) לכיבוש השטחים הפלסטיניים המאוכלסים בגלל חששות לאבדות מרובות (יעלון, 2008, עמ' 135–136). לאחר המלחמה ב-2006 התלונן האלוף אלעזר שטרן על רגישות מוגזמת לאובדן חיים וחשף את העובדה, שאחד הקרבות הופסק בגלל כמה נפגעים (שרגאי, 2006). גם התגובות הישראליות המאופקות להתקפות הטילים השונות מעזה הושפעו משיקול זה. אך מלחמת "חרבות ברזל" הוכיחה את הטעות שבהערכות הצמרת המדינית והצבאית. ההיענות של חיילי המילואים היתה גבוהה מאוד למרות הסכנות של אובדן חיים בלחימה. החברה האזרחית גילתה תושיה וחוסן חברתי מרשים. סקירה אקראית של ההספדים שהושמעו לזכר הנופלים מגלה רוח פטריוטית מעוררת התפעלות, וחלקים רבים בחברה הישראלית מוכנים להקרבה רבה כדי להגן על המולדת.

החשש מנפגעים בא לידי ביטוי, בין השאר, בהעדפת אסטרטגיה צבאית המבוססת על אש אווירית מדויקת מנגד. התפתחויות טכנולוגיות בתחום הדיוק והאש מרחוק אפשרו אימוץ אסטרטגיה שהקטינה את הצורך בשימוש בכוחות יבשה וחסכה נפגעים. אדוארד לוטוואק טבע את המונח "מלחמה פוסט-הרואית", והצביע על המעבר של המערב ממלחמה טיפוסית, שבה מצפים מהלוחם לגבורה תוך כדי נכונות להקרבה עצמית כדי לנצח בקרב, אל מלחמה שאחת ממטרותיה העיקריות היא להימנע מאבדות. לדעתו, אבדות כבדות בקרבות אינן קבילות כלל במדינות המערב (Lutwak, 1995). הערכות מסוג זה האדירו את המשיכה של השימוש בזרוע האווירית (Cohen, 1994). אסטרטגיה המבוססת על כוח אווירי יושמה בהצלחה במלחמת קוסובו בשנת 1999 על ידי נאט"ו, שהפעיל כלי טיס מסוגים שונים ללא הכנסת כוחות קרקעיים להכרעת צבא סרביה. למרות זאת הוכנה אופציה קרקעית, וייתכן שקיומה תרם להחלטתו של מנהיג סרביה, סלובודן מילוסביץ', לסגת. החשיבה הצבאית תוצרת ארה"ב השפיעה גם על צה"ל (Shamir, 2018).

3. באופן פרדוקסלי, הסכמי שלום עם מדינות ערב – שהושגו בעיקר בגלל העליונות הצבאית הישראלית והמפלול שספגו הערבים במלחמות נגד ישראל – הפכו למגבלה על חופש הפעולה הישראלי. בעבר, החשש היה מפני התערבות סובייטית, ואילו "מה יגידו בקהיר", כאשר מצרים הייתה אויב, היה שיקול משני. בימינו צריך להתחשב יותר בתגובה האפשרית של מצרים, ולעיתים יש צורך ליידיע אותה לגבי מהלכים צבאיים. מצרים נתפסת כיום כשחקן שרצוי לתאם עימו עמדות בנושא עזה, ואכן, כוונתה של ישראל לכבוש את "ציר פילדלפי" ב-2024 הייתה נושא לדיון עם המצרים. גם ירדן רגישה למהלכים ישראלים ביו"ש ובייחוד בירושלים. ליחסים עם ירדן, המדינה עם הגבול הארוך ביותר עם ישראל והמשמשת כאזור חיץ במזרח, יש חשיבות רבה.

ההתגריות ומעשי הטרור של הפלסטינים המשיכו לאחר חתימת הסכמי אוסלו והעברת הערים הגדולות ביו"ש לרשות הפלסטינית. האיפוק שגילה צה"ל כלפיהם נבע בעיקר מהרצון והתקווה של הדרג המדיני במדיניות החוץ והביטחון הישראליים והאמריקניים שתהליך אוסלו יצליח. לדעתו של יעלון, אלו סירבו לראות ביאסר עראפאת אויב המשתמש בתהליך השלום על מנת להגיע ליעד ההיסטורי – חיסול מדינת ישראל (יעלון, 2008, עמ' 11–26).

4. סיבה נוספת להימנעות מהכרעה ולניהול מדיניות הכלה היא הירידה הניכרת בתפיסת האיום. בעקבות חוזה השלום עם מצרים והאביב הערבי נעלמו איומים קיומיים מקובלים מפלישה לארץ. אי לכך צמצם צה"ל את הסד"כ (סדר-כוחות) העומד לרשותו (גם בגלל שינוי בתפיסת המלחמה

הבאה ובשל אילוצים כלכליים). החשש שסדרת אירועים ביטחוניים תביא להסלמה בפלישה למדינה נעלם.

הירידה ברמת האיום משקפת את אופיים המשתנה של האויבים. במאה ה-21, הפעילים ביותר באלימות נגד ישראל (חזבאללה, חמאס ומיליציות אחרות) הוגדרו כארגוני טרור, שכוחם לאיים על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה מוגבל. ההצטיידות שלהם באמל"ח (אמצעי לחימה) המאפשרים להמטיר אש תלולת מסלול גדלה במידה רבה, וכך גם היכולת לגבות מחירים מישראל, אך לא הייתה הערכה שארגוני הטרור הם סכנה קיומית. הסבירות לאפשרות שחזבאללה יפלוש לגליל לא הייתה גבוהה, ואירועים כמו שבעה באוקטובר לא נצפו כאפשריים. לכן היה נראה שהצורך בתגובה חריפה מיידית קטן יותר, ושהכלה של התגרויות והמתנה למועד נוח להיפרע מהאויב הן חלופה סבירה. עליונות צבאית ברורה מאפשרת הכלה, שמחירה בטווח הקצר לפחות הוא כרסום בהרתעה.

בצה"ל גם התקבעה התפיסה שהטיפול בארגוני הטרור, שאינם מייצרים איום קיומי על המדינה, הוא במסגרת "כיסוח הדשא" (ענבר ושמיר, 2013). עיקרה של תפיסה זאת הוא הכלה של תקיפות והבלגה לצורך צבירת לגיטימציה. התגובה הצבאית, על פי תפיסה זאת, אינה מיועדת להשפיע על כוונות היריב ולהשיג הכרעה, אלא לפגוע ביכולותיו כדי למנוע ממנו יכולות מבצעיות לתקופת זמן מוגבלת, עד שישראל שוב תתבקש להגיב צבאית. הדרג הצבאי "הפסיק להאמין בניצחון על גורמים שאינם מדינתיים כמו חמאס וחזבאללה... ומעדיף הכלה על פני הכרעה" (מיכאל, רגב וקמחי, 2020, עמ' 21). ההכרעה קשה גם כשחושבים שליריב אין מרכז כובד ברור, מצב שמאפיין במידה רבה ארגונים תת-ממשלתיים. אך ההסתכלות על חזבאללה וחמאס כעל ארגוני טרור בעייתית, מכיוון שארגונים אלו השתלטו על שטח, ויש להם במידה מסוימת גם אחריות לאוכלוסייה אזרחית. כמו כן, עומדים לרשותם צבאות מאומנים המצוידים בטילים רבים יותר משל רוב צבאות העולם.

פיתוח מערכות נשק הגנתיות נגד אש תלולת מסלול כמו "כיפת ברזל" ו"שרביט קסמים" הפיג במידה מסוימת את החששות הישראליים מפני הטילים שמעבר לגבול. מזעור הנזק מפני חמאס והגיהאד האסלאמי בעזה, ובעיקר מזעור האבדות בנפש, העניקו לדרג המדיני אורך נשימה והקטינו את הלחץ הציבורי לפעול נגד היורים. ההכלה הפכה לחלופה סבירה.

איום אחד רציני יותר הוליד גם הוא את ישראל להכלה: ירי מסיבי של טילים לטווחים שונים על העורף הישראלי הן מצד חזבאללה בצפון והן מצד חמאס ברצועת עזה, והמשמעויות הקשות של ירי כזה על הכלכלה הישראלית ועל חיי האזרחים. למרות התגרויות רבות מצד ארגונים אלו, החשש מהסלמה בתגובות הצבאיות הישראליות לצורכי הכרעה, ולו זמנית, טמון ביכולת היריב לשגר אלפי טילים על העורף הישראלי. כלומר, היכולת להמטיר טילים רבים על האוכלוסייה האזרחית בישראל ועל מתקנים בעלי חשיבות אסטרטגית (תחנות חשמל, נמלים, שדות תעופה) יצרה משוואת הרתעה שישראל התחשבה בה. הפגנות הגדר בעזה לדוגמה, טופלו בעיקר באמצעים הגנתיים. "השאיפה בצה"ל היא לסיים את הטיפול בהפגנות הללו עם מינימום נפגעים בצד השני, כדי לא להתסיס את השטח או לגרום להלוויות שיולידו את מפגעי הגבול או המסיתים המרכזיים הבאים... מאירוע לאירוע נראה שההרתעה הצה"לית נשחקת... הגם שהיגיון מבצעי עומד מאחורי מדיניות ההכלה הזו" (זיתון, 2018).

כוח צה"ל במהלך התמרון הקרקעי ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל", (צילום: דובר צה"ל).

5. הרתיעה משימוש בכוח יבשתי רחב היקף שקשה להשיג בלעדיו הכרעה, נובעת מהאמונה של חלק ניכר מהקצונה הבכירה של צה"ל, שבלוחמה מודרנית אין חשיבות יתרה לכוחות הקרקע. החשיבה הדומיננטית הייתה שמלחמות גדולות המתנהלות באמצעות שיטות תמרון של כוחות טנקים וחי"ר, הן נחלת העבר. צה"ל ראה בחיל האוויר ובמודיעין מדויק חזות הכול בלוחמה בת זמננו (מיכאל, רגב וקמחי, 2020). הוא אכן דילל את זרוע היבשה, ויחידות שריון וחי"ר (חיל הרגלים) במילואים פורקו בגלל האמונה הרווחת שיש חלופות (בעיקר טכנולוגיות) טובות יותר.

הערכת הדרג המדיני שיש להעדיף הכלה נפוצה גם משום, שבשנים האחרונות זרוע היבשה של צה"ל אינה ערוכה ומוכנה לכניסה קרקעית רחבת היקף הדרושה להכרעה. נוצרה ספקנות מרובה לגבי הכשירות והמוכנות של צה"ל למהלך יבשתי, ו"התמרון הקרקעי הפך למוצא אחרון לצורך השגת הכרעה מוגבלת" (מיכאל, רגב וקמחי 2020). גם החתירה של הרמטכ"ל לשעבר, אביב כוכבי, לעיצוב "תפישת ההפעלה לניצחון" באמצעות טכנולוגיות חדשות מעידה על הניסיון להתמודד עם חשש זה (כוכבי, 2020). ואכן, מטרת תוכנית "תנופה" שהתפרסמה על ידו ב־2009 הייתה להביא את צה"ל למוכנות זו. יש להניח שמאחר שלהערכת הרמטכ"ל ומפקדים בכירים אחרים (אורטל, 2021), צה"ל עדיין לא הכין את עצמו מיטיבית אל מול האיומים הללו, ומכיוון שלדעת מומחים נוספים, הוא אף סובל משינוק שנובע מחולשת החשיבה הצבאית, העדיף צה"ל בעת הזאת לנקוט באסטרטגיה של הכלה על פני מבצעים מלחמתיים יבשתיים שהצחתם נתונה בספק (סיבוני, בזק ופרל פינקל, אפריל 2018, עמ' 8).

לא פלא שבמקרה של החלטה על תגובה צבאית, ביצעה ישראל תקיפות כירורגיות מהאוויר וצמצמה עד למזער את השימוש בצבא היבשה. נראה שהעדפת הכלה על פני מבצעים צבאיים רחבי היקף הייתה רווחת עד שבעה באוקטובר. המחסור בתחמושת ובאמצעי לחימה במלחמת "חרבות ברזל" מוכיח שצה"ל לא הכין עצמו למלחמה גדולה. עם זאת ראוי לציין, שמלחמת "חרבות ברזל" הזימה את החשש מיכולותיו של צבא היבשה וממוכנותו להתמודד פנים אל פנים עם אויב בכל דרך. שיתוף הפעולה הבין־זרועי בלט לטובה. החקירות על ביצועי צה"ל בוודאי יעלו ליקויים שונים ויילמדו לקחים, אך על רוח הקרב של יחידותיו של צה"ל אין עוררין.

6. סיבה נוספת, המשתלבת היטב עם הסיבות דלעיל, היא החשש שכניסה קרקעית עלולה לגרום למתארי לחימה מסובכים, שיש בהם גם חיכוכים עם האוכלוסייה המקומית העוינת, וקבלת אחריות לרווחת האוכלוסייה שנכבשה. הנסיגה מלבנון ומעזה והנכונות לסגת משטחים בגדה המערבית נובעים מהרתיעה הישראלית לשלוט באוכלוסייה זרה. גם במלחמת "חרבות ברזל" הודיעה ישראל, שהיא אינה מתכננת להישאר בעזה לאחר השגת היעד של חיסול התשתית הצבאית של חמאס.

החיכוך עם האוכלוסייה המקומית העוינת יכול כמובן להביא לאובדן בקרב חיילי צה"ל, ובכך לביקורת מבית, ואילו הרוגים מקרב האוכלוסייה האזרחית ("בלתי מעורבים" בעגה הצבאית) מובילים לביקורת בינלאומית. כך אירע ב"מבצע ענבי זעם", שבמהלכו ירתה סוללת תותחים צה"לית אש לחילוץ כוח שהיה בפעילות באזור כפר קנא בדרום לבנון ב־18 באפריל 1996. ארבעה פגזים סטו אז ופגעו בריכוז של פליטים ובכוח האו"ם ששהה בבסיס הסמוך. לפי מקורות לבנוניים, נהרגו מההפגזה 102 אזרחים, ביניהם ילדים רבים, ומאה נפצעו (מספרים שנבדקו אחר כך ונתגלו כמוגזמים). באותו יום הותקפו גם מטרות אחרות, ובהן נהרגו 11 אזרחים נוספים, ביניהם אישה ושבעת ילדיה. למרות הבעת הצער על ידי ראש ממשלת ישראל, שמעון פרס, עורר ההרג תגובות נזעמות בעולם והחל לחץ בין־לאומי להפסקת המבצע. ואכן ב־25 באפריל החליטה מועצת הביטחון של האו"ם לגנות את ישראל (בחשד שישראל פגעה בכוונה בבסיס האו"ם), תוך דרישה מיידית להפסיק את המבצע (שבראשיתו דווקא נהנה מתמיכה בין־לאומית ניכרת, שהתבטאה גם בפסגת ה־G8 בסנט־פטרסבורג). יומיים לאחר מכן הכריזה מדינת ישראל על סיום המבצע. התקשורת ודעת הקהל המקומית והעולמית רגישות לאבדות של אזרחים. רעש תקשורתי מסוג זה, המניע ביקורת בין־לאומית, גורם לאובדן משאבי לגיטימציה. בכל הסבבים בעזה התגלתה הלגיטימציה הבין־לאומית כמשאב מתכלה במהירות, בגלל התמונות שיצאו מהרצועה. הכלה פוטרת את ישראל מסיכונים אלו, הנובעים מנקיטת יוזמה צבאית למיגור חזבאללה או חמאס (ענבר ושמיר, 2013, עמ' 12–13).

7. ההכלה בזירה הלבנונית והפלסטינית היא גם תוצאה של סדר עדיפויות אסטרטגי. האיום הקיומי הוא התוכנית הגרעינית האיראנית, לכן ישראל מעדיפה להתכונן לאפשרות של מניעה אסטרטגית באיראן ואינה רוצה לסטות ממיקוד זה על ידי יוזמות צבאיות בזירות אחרות, שעלולות להסתבך ולדרוש משאבים שראוי שיהיו פנויים למאמץ העיקרי – איראן. מניעת התחמשותה של איראן בנשק

גרעיני היא העניין הראשון במעלה של ישראל. באופן כללי, ישראל חוששת מעימות צבאי רב-זירת. ההכלה בלבנון לאחר הנסיגה בשנת אלפיים הייתה גם בשל הצורך להתמקד בזירה הפלסטינית (ועדת וינוגרד, 2008, עמ' 46). לאחר מבצע "שומר חומות" של פעילות אווירית בעזה במאי 2021, שבו התפרעו ערביי ישראל ופגעו ביהודים, התחדד החשש לאפשרות של חזית נוספת – זירת הפנים – שאליה לא הייתה ערוכה המדינה. אפשרות זאת חיזקה את הנטייה להכלה בעזה.

ישראל הייתה מעוניינת גם לשמר את הבידול שנוצר בין הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון לבין חמאס בעזה, לאחר שחמאס השתלט על הרצועה ביוני 2007. הבידול החליש את התנועה הלאומית הפלסטינית האויבת של ישראל והדגיש את קיצוניותה. לכן חשבה ישראל ש"חמאס חלש" הוא יעד רצוי וההכלה שירתה מטרה זאת. ישראל המשיכה לספק מים וחשמל לעזה והתירה ייצוא וייבוא של סחורות מתוכה. יתר על כן, ישראל הסכימה להעברת מיליני דולרים לחמאס מקטר כדי לחזק את אחיזת הארגון האסלאמיסטי ברצועה.

בהתאם לתפיסת "כיסוח הדשא", יזמה ישראל שתי פלישות קרקעיות מוגבלות (מבצע עופרת יצוקה בדצמבר 2008–ינואר 2009 ומבצע צוק איתן מ-17 ביולי עד ארבעה באוגוסט 2014). יעדי המבצעים היו לפגוע ביכולות הצבאיות של חמאס וליצור הרתעה לצורך רגיעה זמנית ולא כיבוש הרצועה או מיטוט שלטון חמאס. מבצעים אלה והתקיפות מהאוויר במהלך השנים לא מנעו את ההתחמשות ואת בנין הכוח העקבי של חמאס. ישראל נכשלה בהשגת "חמאס חלש" ו"חמאס מורתע" כפי שהתברר בשבעה באוקטובר. נראה שישאל לא היטיבה מספיק ב"כיסוח הדשא".

8. נראה שגם שינוי האופי של הקצונה בצה"ל הוא גורם שהשפיע על ההיסוסים לצאת להכרעה ולהעדיף הכלה. בניגוד לרוב הצבאות, לצה"ל יש שורשים מיליציוניים (הגנה ופלמ"ח). צה"ל היה בראשיתו צעיר מאוד. התרבות הארגונית הייתה לא פורמלית ותוססת, והדגישה את היוזמה, התחבולנות וההתקפה. ידועה אמרתו של רא"ל משה דיין על העדפתו לסוסים דוהרים על פני שוורים עצלים. לאחר מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973, גדל צה"ל במידה ניכרת בעקבות לקחי המלחמה וההתחמשות המואצת של צבאות ערב (Inbar, 1983).

במקביל להתרחבות צה"ל, הוא עבר תהליכי בירוקרטיזציה והתמקצעות, בדומה לצבאות גדולים אחרים (ספראי ובן-ארי, 2021, עמ' 151–164; ברשלוש ושרב, 2012, עמ' 28–36). בו בזמן, מרכיב הטכנולוגיה הפך לחשוב יותר בלוחמה מודרנית. גם תהליך המשפטיזציה בצה"ל (כמו ביתר צבאות המערב) מהווה בלם ליוזמה התקפית. צבא מסוג זה דורש מנהיגות שונה. הקצין שצבא כזה מצמיח כבר אינו "הגיבור הלוחם" המוכן ליטול סיכונים ולחרף את נפשו, אלא "המנהל" המפעיל מסגרות גדולות ומצליח לשלב מרכיבים שונים של עוצמה צבאית (Janowitz, 1960, pp. 21-75). בכל צבא מודרני קיים האתגר לשמר את רוח הגבורה והלוחמנות. לאחר מלחמת לבנון השנייה ב-2006 רבו הביקורות על מפקדי צה"ל, שניהלו את המלחמה מאחורי מסכי פלזמה במקום בראש כוחותיהם. גם הקצינים בצה"ל שצוברים ניסיון קרבי, נחשפים להלך מחשבה הרואה בהכלה את החלופה המיטבית בניגוד לעבר. האופי המשתנה של הקצונה בצה"ל ושל עמדות הצבא מגביר את הנטייה של הדרג המדיני, שבדרך כלל מאמץ את המלצות הצבא לפעולה או לאי-פעולה, להכלה.

סיכום

בשלושת העשורים האחרונים השתמשה ישראל בתכיפות רבה יותר בחלופת ההכלה תוך דחיקת ההכרעה. תפיסה זו הפכה למרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של ישראל, אף על פי שלא הוכר כמרכיב כזה. הסיבות לנטייה להכלה הן מגוונות. כל אחת מהסיבות שנמנו בלמה יוזמה התקפית וניסיון להכרעה, ולעיתים חלקן או כולן פעלו כמכלול בשיקול לבחירת תגובה מתאימה. משקלן של הסיבות במערכת קבלת ההחלטות משתנה מעת לעת. שיקולים של מדיניות חוץ, שיקולי פנים, הרצון להימנע משלטון מתמשך באוכלוסיות עוינות גדולות לצד התפתחות של יכולות טכנולוגיות כגון האש מנגד, הדיוק הרב יותר של אמצעי האש ומודיעין מדויק. מנגד נשקלו יכולות היריב לפגוע בעורף, אך גם היכולות ההגנתיות נגד אש תלולת מסלול – כל אלה שירתו את העדפת ההכלה בעשורים האחרונים על פני הכרעה. גם שינויים בתוך צה"ל ותפיסת המלחמה המודרנית השפיעו על הכיוון של העדפת ההכלה. ההכלה היא חלופה שיש בה היגיון והיא משרתת אינטרסים פוליטיים ואסטרטגיים, כפי שהוסבר לעיל.

במבחן התוצאה, כפי שהוכח בשבעה באוקטובר 2023, חסרונה הגדול של ההכלה הוא הפגיעה בהרתעה הישראלית. להוותנו, הכלה לאורך זמן רב משדרת רתיעה מעימות צבאי וחולשה באזור שהתרבות הפוליטית שלו היא כוחנית מאוד. במזרח התיכון השימוש בכוח הוא חלק מארגז הכלים של ישויות מדיניות ואינו נעדר לגיטימיות.

נוסף על כך, מדיניות הכלה ממושכת מאפשרת ליריב זמן להתעצמות ללא הפרעה. ההכלה וההתעצמות שבעקבותיה יוצרות סיכון עתידי גדול יותר לישראל. התברר שהטילים שבידי חזבאללה לא החלידו, והם גרמו לאבדות ולנזק עצום למדינת ישראל ב־2006. ההתעצמות בטילים המרשימה של חזבאללה לאורך השנים יצרה משוואה שמשמעותה היא, שישראל מורתעת מפעולה נגדו.

גם מול עזה קיבלה ישראל את הנוסחה של "שקט תמורת שקט", שהעניקה לחמאס זמן לבניית התשתית הצבאית שלו. המודיעין הישראלי הופתע מהיקף המערך התת־קרקעי וממרכיבים נוספים של הסד"כ של חמאס. בשבעה באוקטובר שילמה ישראל מחיר עצום עבור הריסון של שימוש בכוח צבאי כלפי חמאס. הפרדוקס הוא שהכלה, שנראית כמוצלחת לאורך זמן, גורמת גם לשאננות ולתנאים המובילים לכשלי הרתעה ולהפתעות אסטרטגיות מכאיבות. מתקפת חמאס בשמחת תורה היא הדוגמה לכך.

יתרה מכך, מדיניות האיפוק מנרמלת את השימוש בכוח של יריבי ישראל. העולם התרגל לירי טילים על האוכלוסייה הישראלית כשהתופעה הזו הפכה לשכיחה. ירי טילים על אוכלוסייה אזרחית התחיל להיראות כשגרה וזעזע פחות את הקהילה הבינ־לאומית. ההכלה המתמשכת כרסמה בהצטברות משאבי לגיטימציה בניגוד ליעדה המקורי. האיפוק והיעדר התגובה החריפה אף מאפשרים את הגדלת המינון של האלימות נגד ישראל לאורך זמן. חמאס הרחיב בהדרגה את טווח הטילים שלו והגדיל את כושר ההרס של ראשי החץ. הגידול שהתרחש לאורך זמן, אמלל את חייהם של יותר ויותר ישראלים, ולא נתפס כשינוי בכללי המשחק.

מדיניות ההכלה יצרה תסכול רב בקרב הציבור הישראלי, במיוחד של אלו שהיו בטווח הטילים במשך שנים רבות. הציפייה הייתה שצה"ל יכה אחת אפיים את אלו המארגנים אותו, כפי שעשה בעבר, וכך יחסל את האיום. ממשלת ישראל השתמשה בצה"ל במשורה, וגרמה לתחושה לא נוחה שחיי החיילים חשובים יותר מחיי האזרחים בעורף. האזרחים ציפו מהמדינה לקיים את האמנה החברתית המחייבת את המדינה לספק להם ביטחון. יתרה מזאת, היעדר ניסיונות להכרעה (סיכול איומים ודחיית התעצמות נוספת) משפיע על הלכי המחשבה של הקצונה הישראלית, וזו מתנסה פחות ביוזמות התקפיות למיגור האויב.

לעומת זאת, למכה מקדימה ולהכרעה צבאית יש היגיון אסטרטגי לא מבוטל. מובן שצריך להבין את המגבלות המדיניות (בעיקר) על חופש הפעולה הישראלי ולמצוא את הדרך להתמודד עימן. חשיבה כזאת שירתה היטב את ישראל בעבר. החלטה לבחור בכיוון הזה היא תמיד הימור, אבל גם ההכלה אינה מתכון בטוח, כפי שראינו בשבעה באוקטובר. המחיר שהכלה גובה במטבע ההרתעה הוא בעייתי מאוד. ישראל אינה יכולה לשרוד באזור אם יש כרסום משמעותי בהרתעתה, ולכן אין לוותר על המכה המקדימה והמונעת, שהייתה חלק מתפיסת הביטחון הישראלית המקורית, כחלופה שיש לשקול אותה ברצינות. דחיית הקץ אינה נבונה תמיד, והכלה עלולה להתברר כהימור מסוכן ביותר, כפי שהסתבר לאסוננו בבוקר שבעה באוקטובר 2023. להכלה לאורך זמן יש ככל הנראה מחירים גבוהים מאלה של נקיטת יוזמה, אך הם אינם נלקחים בחשבון בגלל העדפה של שקט לאורך הגבולות.

עיקר המאמר נכתב לפני שבעה באוקטובר 2023 ועודכן לאחר פרוץ מלחמת "חרבות ברזל". המחברים מודים לפרופ' איל בן־ארי, אל"ם (בדימוס) ד"ר ערן לרמן, פרופ' אביתר מתניה, אל"ם (מיל') פרופ' גבי סיבוני, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') יעקב עמידרור, פרופ' הלל פריש, ד"ר עוזי רובין, פרופ' איתן שמיר ושני קוראים עלומים של כתב העת על הערותיהם המועילות.

רשימת המקורות:

- איזנקוט, גדי (2015). "אסטרטגיית צה"ל". לשכת הרמטכ"ל.
- בן־שלום, עוזי ושרב, גדעון (פברואר 2012). "תמורות בהכשרת המקצוע הצבאי בישראל". מערכות, גיליון 441, עמ' 28–36.
- הועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 – ועדת וינוגרד (ינואר 2008). מלחמת לבנון השנייה: דין וחשבון סופי כרך א'.
- זיתון, יואב (29 במרץ 2018). "בין מדיניות ההכלה לשחיקת ההרתעה: דילמת הגדר בעזה". Ynet.

- זרחין, תומר ומועלם, מזל (2 בפברואר 2011). "הרמטכ"ל הזמני יאיר נווה: הקצין הדתי הבכיר ביותר בצה"ל". וואלה!.
- יעלון, משה (2008). דרך ארוכה קצרה. ידיעות ספרים.
- כוכבי, אביב (אוקטובר 2020). "תפישת ההפעלה לניצחון". בין הקטבים, גיליון 28–30, עמ' 7–10.
- בן דור, רחל (2011). אמא, יצאתי מלבנון!: 'ארבע אמהות' – סיפורה של מחאה שהצליחה. ספרי חמד.
- מיכאל, קובי, רגב, לימור וקמחי, דודי (אוקטובר 2020). "הכלה במקום הכרעה: הפנמת גבולות המיליטריזם הפוליטי בישראל". עדכן אסטרטגי, כרך 23, גיליון 4, עמ' 14–27.
- מרסיאנו, אילן (17 ביולי 2006). "אולמרט: ניאבק על הזכות לחיים נורמליים". Ynet.
- מתניה, אביתר ובכרך, מנחם (פברואר 2023). "מניעה אסטרטגית כ'רגל חמישית' בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל – מסמך יסודי". עדכן אסטרטגי.
- מערכת וואלה! (3 ביוני 2001). "שרון: איפוק הוא כח". וואלה!.
- מערכת ערוץ 7 (31 באוגוסט 2003). "אשקלון לא תהפוך לקו חזיתי". ערוץ 7.
- מערכת גלובס (10 בפברואר 2000). "דוד לוי: אם יפלו קטיושות – אדמת לבנון תבער בלהבות". גלובס.
- מערכת ערוץ 7 (31 באוגוסט 2003). "אשקלון לא תהפוך לקו חזיתי". ערוץ 7.
- סיבוני, גבי ובזק, יובל (1 ביוני 2021). "תפיסת הניצחון: הצורך בתפיסת לחימה מעודכנת". מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון.
- סיבוני, גבי, בזק, יובל ופרל פינקל, גל (אפריל 2018). "פיתוח חשיבה ביטחונית צבאית בצה"ל". עדכן אסטרטגי, כרך 21, גיליון 1, עמ' 3–13.
- ספראי, מוטי ובן-ארי, איל (פברואר 2021). "מאחורי הקלעים של הגידול בכוח האדם בעקבות מלחמת יום הכיפורים – ניתוח המנגנונים הארגוניים". בין הקטבים, גיליון 26–27, עמ' 151–164.
- ענבר אפרים ושמיר, איתן (דצמבר 2013). "כיסוח הדשא": האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים". עיונים בביטחון המזרח התיכון 105.
- שוקר, פנינה (4 בפברואר 2022). "רגישות החברה הישראלית לנפגעים והשפעתה על קבלת החלטות בסוגיות צבאיות". מכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון.
- שמיר, יצחק (1994). סיכומי של דבר. ידיעות אחרונות.
- שרגא, נדב (2 בנובמבר 2006). "ראש אכ"א שטרן: יש לנו עודף רגישות לחיי אדם". הארץ.

- Cohen, Eliot A (January-February 1994). "The Mystique of U.S. Air Power". Foreign Affairs Vol. 73 No. 1, pp. 109-124.
- Gelpi, Christopher, Feaver, Peter D. & Reifler, Jason (2009). Paying the Human Costs of War. Princeton University Press.
- Inbar, Efraim (March 1983). "Israeli Strategic Thinking After 1973". Journal of Strategic Studies 6, pp. 36-59.
- Janowitz Morris. The Professional Soldier: A Social and Political Portrait. Glencoe: The Free Press, 1960.
- Lifshitz Itamar, & Seri-Levy, Erez (August 2022). "Israel's inter-war campaigns doctrine: From opportunism to principle". Journal of Strategic Studies, pp. 293-318.
- Luttwak, Edward (May-June 1995). "Toward Post-Heroic Warfare". Foreign Affairs, Vol. 74, No. 3
- Shamir, Eitan (June 2018). "Israel's post-heroic wars: exploring the influence of American military concepts on Israel's adaptation of post-heroic warfare". Israel Affairs, vol. 24, pp. 686-706.